

Κοινωνία και γλώσσα: μια πολύ στενή σχέση

Κοινωνία και γλώσσα, γλώσσα και κοινωνία. Πρώτη φορά ήρθα σε επαφή συνειδητά με αυτήν τη σχέση, που επιχειρούμε, εμείς οι τρεις, να φέρουμε δια του λόγου στην επιφάνεια, πριν από 33 χρόνια -απόφοιτος τότε εγώ της Φιλοσοφικής Σχολής, αλλά και με το απολυτήριο του στρατού στο χέρι- με το βιβλίο του Γιώργου Βέλτσου «Κοινωνία και γλώσσα (για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα)», με το οποίο, όπως αναφέρει ο Πουλαντζάς (Βέλτσος, 1976: 7) στο Πρόλόγο του «για πρώτη φορά επιχειρείται στην Ελλάδα μια συστηματική παρουσίαση και ανάλυση σε βάθος των συσχετισμών μεταξύ των ειδικών «αντικειμένων» που αποτελούν: η γλώσσα, το ασυνείδητο, οι οικονομικο-πολιτικο-ιδεολογικές σχέσεις, καθώς και μεταξύ των αντίστοιχων επιστημών τους, της γλωσσολογίας, της ψυχανάλυσης και του μαρξισμού».

Η δύσκολη γραφή του Βέλτσου αλλά και οι μη οικείες σε μένα επιστήμες στις οποίες επιχειρεί ο συγγραφέας να εδραιώσει τα επιχειρήματα του για την απόδειξη της σχέσης μου εξήψαν το ενδιαφέρον για περισσότερη μελέτη του θέματος. Πολύ αργότερα, το 1987, εμφανίστηκε το βιβλίο της Άννας Φραγκουδάκη «Γλώσσα και Ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας», το οποίο αναφερόταν στη σχέση γλώσσας και κοινωνίας.. Η ενασχόληση μου όλα αυτά τα 33 χρόνια με θέματα γλώσσας, γλωσσοδιδασκτικής αλλά και με ιδιαίτερες γλωσσικές ομάδες (π.χ Ρομ) με έφεραν αναγκαστικά σε επαφή με τη σχέση αυτή, ώστε να είμαι σε θέση σήμερα να παρουσιάσω με συστηματικό τρόπο τις παραμέτρους και τα στοιχεία που έχουν διαμορφώσει θεωρητικά τη σχέση αυτή και να εκφράσω τους προβληματισμούς μου για τη χρησιμότητα μιας τέτοιας γνώσης.

Και αρχίζω από πολύ παλιά, όταν η γλώσσα ήταν αντικείμενο της φιλολογίας. Εξεταζόταν τότε σαν προϊόν ατόμου που ζει μέσα στην κοινωνία, όχι όμως σε σχέση με αυτήν και την κοινωνική ομάδα μέσα στην οποία εντάσσεται το προϊόν αυτό. Με αυτήν την έννοια την παρέλαβε και η Γλωσσολογία του 19^{ου} αι. και την αποκοινωνικοποίησε εντελώς, έως τουλάχιστον τη δεύτερη 20ετία του 20^{ου} αι, όταν το έργο του F. de Saussure έδωσε τα ερεθίσματα και τις προϋποθέσεις να τονιστεί η σχέση γλώσσας και κοινωνίας. Τι λέει ο Saussure; Μας λέει περίπου ότι η γλώσσα είναι ένα σύστημα λεκτικών σημείων που εξυπηρετεί την επικοινωνία. Μόνο αυτός ο ορισμός συνδέει τη γλώσσα με την κοινωνία, αφού η επικοινωνία προϋποθέτει την ύπαρξη της κοινωνίας, που σημαίνει ότι γλώσσα χωρίς κοινωνία δεν μπορεί να υπάρξει αλλά ούτε κοινωνία χωρίς γλώσσα, αφού δε θα μπορούσε να υπάρξει επικοινωνία..

Για τον Saussure (1979) όμως η γλώσσα έχει μια τριπλή υπόσταση, αφού είναι ταυτόχρονα εγγενής ικανότητα του ανθρώπου (λόγος- language), εσωτερικευμένος μηχανισμός, προϊόν κοινωνικό (γλώσσα-langue) αλλά και πραγμάτωση ως ατομικό προϊόν (parole). Με αυτήν την τριχοτομία γίνεται εμφανές το αυτονόητο, ότι δηλαδή η γλώσσα ως σύστημα είναι κοινωνικό προϊόν, άρα συνδέεται με την κοινωνία αλλά και ως ατομική πραγμάτωση συνδέεται με τα άτομα αλλά και σε ευρύτερη κλίμακα συνδέεται με την κοινωνία.

Ο Chomsky, 40 χρόνια αργότερα, έρχεται να επιβεβαιώσει τα λεγόμενα του Saussure, αλλά αυτό που δεν κάνει είναι να συνδέσει την επίδραση της κοινωνικής ομάδας με τη γλωσσική συμπεριφορά. Αυτό γίνεται αργότερα με τους κοινωνιογλωσσολόγους, οι οποίοι έδειξαν ενδιαφέρον για τις έννοιες της σοσιρικής «γλώσσας» και «ομιλίας» και τις έννοιες της «γλωσσικής ικανότητας» και «γλωσσικής πλήρωσης» του Chomsky (1957), της

δαισθητικής (ή συνειδητής) δηλαδή γνώσης των μορφοσυντακτικών κανόνων ενός γλωσσικού συστήματος, αλλά και της ικανότητας έκφρασής τους..

Οι κοινωνιογλωσσολόγοι, με πρωτεργάτη τον Hymes (1974) θεώρησαν ότι η έννοια της γλωσσικής πλήρωσης, έτσι όπως την είχε οριοθετήσει ο Chomsky ήταν πολύ περιορισμένη και γι' αυτό ανέπτυξαν την έννοια της επικοινωνιακής ικανότητας, η οποία προϋποθέτει τη γνώση κάποιων κανόνων κοινωνικού περιεχομένου που επιτρέπουν στον χρήστη μιας γλώσσας την επίτευξη μιας αποτελεσματικής επικοινωνίας, η οποία οφείλεται στη δυνατότητα να επιλέγεται η κατάλληλη γλωσσική μορφή που απαιτούν οι περιστάσεις επικοινωνίας. Προς αυτήν την κατεύθυνση κινήθηκε αργότερα και ο Habermas, ο οποίος υποστήριξε ότι η κατανόηση της επικοινωνίας είναι θεμελιώδης μέσα στο πλαίσιο μιας γενικής θεωρίας κοινωνικών και πολιτικών διαδικασιών, η οποία προϋποθέτει μια θεωρία επικοινωνιακής ικανότητας, η οποία καθόριζε αυτό που ο Habermas ονομάζει «παγκόσμιες συνθήκες πιθανής κατανόησης».

Όλο αυτό το διάστημα στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως, διάστημα κατά το οποίο επέρχεται η σταδιακή –τουλάχιστον επιστημονικά- σύγκλιση των δύο οντοτήτων, της κοινωνίας δηλαδή και της γλώσσας, δημιουργήθηκαν διάφορα φιλοσοφικά ερωτήματα που επιχειρήθηκε να απαντηθούν από φιλόσοφους, γλωσσολόγους και ανθρωπογλωσσολόγους και τα οποία ακόμη εν μέρει απασχολούν τους διανοούμενους.

Ένα από τα ερωτήματα που τέθηκαν από παλιά είναι αν η δομή της γλώσσας διαμορφώνει τη σκέψη και τις συμπεριφορές μιας κοινωνίας. Ο Humbolt, που πρώτος έθεσε τον προβληματισμό στη νεότερη γλωσσοφιλολογική σκέψη υποστήριξε ότι «η γλώσσα είναι το όργανο που μορφοποιεί τη σκέψη (Die Sprache ist das lidende Organ des Gedanken) εκφράζει και κατασκευάζει την εθνική ψυχή» (Mounin 1974: 194). Οι αμερικανοί ανθρωπογλωσσολόγοι Sapir και Whorf ακολουθώντας εν μέρει τις απόψεις του Humbolt διατύπωσαν αξίωμα, που είναι γνωστό στην ιστορία της επιστήμης ως «υπόθεση Sapir-Whorf», με την οποία επιχειρείται να εξηγηθεί το πώς διαμορφώνεται μέσω της γλώσσας η εμπειρία μας για τον κόσμο και σε τελευταία ανάλυση ο κόσμος μας (Whorf 1940). Και όπως υποστηρίζει ο Sapir (1958: 69) «οι κόσμοι μέσα στους οποίους ζουν διαφορετικές κοινωνίες είναι διαφορετικοί κόσμοι και όχι ο ίδιος ο κόσμος με διαφορετικές ετικέτες». Τέλος, ο Γερμανός φιλόσοφος Ludwig Wittgenstein κινούμενος στην ίδια κατεύθυνση με τους προηγούμενους υποστηρίζει ότι «Τα όρια της γλώσσας μου σημαίνουν τα όρια του κόσμου μου» (Wittgenstein 1978: 110) Και παρακάτω προσπαθώντας να ορίσει τα όρια της λογικής σε σχέση με τη γλώσσα λέει ότι «αυτό που δεν μπορούμε να σκεφτούμε, αυτό δεν μπορούμε να το σκεφτούμε και δεν μπορούμε να πούμε αυτό που δεν μπορούμε να σκεφτούμε» (Wittgenstein 1978: 111).

Ο Lyons (2002: 527) συζητώντας άμεσα την υπόθεση Sapir-Whorf και έμμεσα του Wittgenstein υποστηρίζει ότι «ακόμα κι αν αποδεχτούμε ότι διαφορετικές κοινωνίες ζουν σε “διαφορετικούς κόσμους” [...] θα μπορούσαμε παρ' όλα αυτά να υποστηρίξουμε ότι κάθε γλώσσα επιβάλλει μια συγκεκριμένη μορφή πάνω στην ουσία του “κόσμου” όπου ομιλείται». Από όλα αυτά και τις έρευνες που έχουν γίνει σχετικά με τους χρωματικούς όρους σε διάφορες γλώσσες αλλά και τις διαφορές που εμφανίζονται μεταξύ όρων σε διάφορες γλώσσες αλλά ακόμη και από τις δυσκολίες που εμφανίζονται στην κατάκτηση λεξιλογικών στοιχείων κατά την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας θεωρώ, αποδεχόμενος μια μετριοπαθή ερμηνεία της υπόθεσης Sapir-Whorf ότι η εξωτερική πραγματικότητα αναπαρίσταται από τη γλώσσα και είναι διαφορετική αυτή η αναπαράσταση σε κάθε γλωσσική –άρα και πολιτισμική- ομάδα. Άρα ο ρόλος της γλώσσας στην αναπαράσταση της πραγματικότητας είναι καθοριστικός, αν όχι πολύ σημαντικός.

Μετά από αυτές τις όχι ομόφωνες απαντήσεις το ερώτημα μένει ανοιχτό για τη σημερινή επιστήμη. Και αναμένει και τις απόψεις τις δικές σας.

Ένα άλλο ερώτημα που έχει να κάνει με τη σχέση κοινωνίας και γλώσσας είναι το αν και κατά πόσο η αλλαγή της κοινωνίας επιφέρει και αλλαγή στην γλώσσα ή και αντίστροφα.

Το ερώτημα αυτό απαντήθηκε κατά καιρούς από διάφορους θεωρητικούς αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και από την ίδια την κοινωνική και γλωσσική ιστορία, όπως για παράδειγμα η γνωστή σε όλους μας ιστορία τη γλωσσικής διφυΐας στην Ελλάδα (Δημοτική-Καθαρεύουσα) με την τελική επικράτηση και επίσημη καθιέρωση της επονομαζόμενης Δημοτικής, που ήταν αναμφισβήτητα αποτέλεσμα των αλλαγών που επήλθαν σε ιδεολογικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο στην ελληνική κοινωνία. Η κοινωνία της δεκαετίας του 1970 είχε εισέλθει σε μια οικονομική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα, μετά τη διακυβέρνηση της δικτατορίας και την αποτυχημένη επέμβαση στην Κύπρο, να ωριμάσει τόσο σε πολιτικό όσο και σε ιδεολογικό επίπεδο, ώστε να δεχτεί την επονομαζόμενη Δημοτική, η οποία μέχρι το 1974 συσχετιζόταν με την κομμουνιστική ιδεολογία και τους φόβους που είχε ενσπείρει η αντικομμουνιστική προπαγάνδα στην ελληνική κοινωνία.

Μια άλλη απάντηση στο ερώτημα προέρχεται από έρευνες και μελέτες των ερευνητών της Σχολής του κριτικού γραμματισμού, οι οποίοι βλέπουν αλλαγές στη γλώσσα των εντύπων της δημόσιας χρήσης (σχολικά εγχειρίδια, εφημερίδες κτλ.) την τελευταία τριακονταετία και την αποδίδουν σε αλλαγές που συνέβησαν στη σύγχρονη κοινωνία λόγω των αλλαγών των εργασιακών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων. Διαφορετική είναι όμως η άποψη που εκφράζει ο Στάλιν (1975) μιλώντας προς τους φοιτητές του πανεπιστημίου Lomonosov, ο οποίος υποστηρίζει ότι η αλλαγή της κοινωνικής δομής δεν μπορεί να προκαλέσει αλλαγές στη γλώσσα.

Παραμένει λοιπόν και το ερώτημα αυτό ανοιχτό και αναμένονται απαντήσεις από σας.

Από τη δεκαετία λοιπόν του 1970 αποτελεί επιστημονική μη αμφισβητούμενη γνώση η στενή και άρρηκτη σχέση της γλώσσας με την κοινωνία. Αυτή η επιστημονική αλήθεια δημιουργεί και έναν επιστημονικό κλάδο που είναι γνωστός ως «Κοινωνιογλωσσολογία» και προσανατολίζει την επιστήμη σε έρευνες που αφορούν φαινόμενα που συνδέονται με την πολυγλωσσία, την εναλλαγή κωδίκων, τη γλωσσική ποικιλία, με τις γλωσσικές πολιτικές και με την εκμάθηση της γλώσσας.

Ο τελευταίος τομέας, της εκμάθησης δηλαδή της γλώσσας και της διδασκαλίας, είναι αυτός που μας ενδιαφέρει εδώ και θα ήθελα μετά τη σύντομη εισαγωγή που έκανα για να σας δείξω πώς η επιστήμη πέρασε από διάφορες φάσεις για να ανακαλύψει τη στενή σχέση μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας να επικεντρώσω την εισήγησή μου στον τομέα της σχέσης γλώσσας – κοινωνίας και εκπαίδευσης.

Ξεκινάω με μια ερώτηση: Τι διδάσκουμε, ή καλύτερα τι θα πρέπει να διδάσκουμε - μετά από όσα είπα προηγουμένως- στην οργανωμένη εκπαίδευση, όταν διδάσκουμε γλώσσα;

Η απάντηση θα πρέπει να είναι: Διδάσκουμε τη γλώσσα όπως είναι (ή όπως θα πρέπει να είναι) μέσα στην κοινωνική της χρήση, μέσα δηλαδή στις διάφορες κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες καθώς απαιτούν επικοινωνία γίνονται επικοινωνιακές συνθήκες. Και η γλωσσοδιδασκτική πέρασε από αρκετά άγωνα μονοπάτια για να φτάσει σ' αυτήν την τόσο αυτονόητη σήμερα παραδοχή. Πέρασε από την κλασική ιστορικογραμματοκεντρική διδασκαλία στη διδασκαλία του γλωσσικού συστήματος ως αυτόνομου προϊόντος και μόλις τη δεκαετία του 1980 εισήγαγε την επικοινωνιακή διάσταση εντάσσοντας δηλαδή τη σχέση γλώσσας και κοινωνίας.

Την τελευταία εικοσαετία του 20ου αι. έγινε συνείδηση σε όλους τους εμπλεκόμενους με τη γλωσσική διδασκαλία ότι η γλώσσα σχετίζεται με την κοινωνία και αυτό που θα πρέπει να καλλιεργηθεί είναι η γλώσσα για την κοινωνική χρήση ή, με άλλα λόγια, η γλώσσα για την επικοινωνία μέσα –φυσικά- στην κοινωνία. Όλο αυτό το πνεύμα επέτρεψε την απελευθέρωση απόψεων και ιδεών γύρω από τη σχέση γλώσσας κοινωνίας και εκπαίδευσης με αποτέλεσμα να δοθεί μια πολύ κοινωνικοκεντρική υπόσταση στην έννοια που κρυβόταν πίσω από την αγγλική λέξη literacy, η οποία μεταφράστηκε στη νέα ελληνική παλαιότερα «αλφαριθμητισμός» και τα νεότερα χρόνια -εδώ και μια δεκαετία περίπου- «γραμματισμός». Αυτός ο όρος είναι που συνενώνει σήμερα με τα σημαινόμενα του, κάτω από την ίδια ομπρέλα, τη γλώσσα και την κοινωνία και τη διδασκαλία αυτού του περιεχομένου. Παρακάτω θα δούμε πώς αυτός ο όρος συνενώνει αυτές τις τρεις έννοιες και πώς δείχνει τον άρρηκτο δεσμό τους.

Με την έννοια που φέρνει ο όρος *γραμματισμός* νοείται γενικά μια κοινωνική πρακτική που δεν είναι στατική και σταθερή, αλλά που επαναπροσδιορίζεται κάθε φορά σε σχέση με το κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο λαμβάνει χώρα. Σήμερα ο όρος *γραμματισμός* δε σημαίνει μόνο την ικανότητα του ατόμου να διαβάσει και να κατανοεί ένα γραπτό κείμενο, αλλά και την ικανότητα να κατανοεί, να ερμηνεύει και να αντιμετωπίζει κριτικά τους διάφορους τύπους λόγου, να είναι σε θέση να παράγει μια γκάμα ειδών λόγου και γενικά να ελέγχει τη ζωή και το περιβάλλον του διά του προφορικού και του γραπτού λόγου. Με την ευρύτερη έννοια ο *γραμματισμός* αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό, ένα περίπλοκο φαινόμενο που συνδυάζει πολλαπλές πολιτισμικές, κοινωνικές, ιστορικές και γνωστικές πλευρές.

Για τον Gee (1993 :262) *γραμματισμός* είναι ο έλεγχος των χρήσεων της γλώσσας, ο οποίος κατακτάται με ανάλογο τρόπο που κατακτάται ο προφορικός λόγος από το παιδί. Για τους Barton και Hamilton (1998: 3) *γραμματισμός* είναι μια δραστηριότητα ανθρώπινη που τοποθετείται μεταξύ σκέψης και κειμένου, είναι ένας θεσμός που βρίσκεται στην αλληλεπίδραση των ανθρώπων. Οι N. Elsassner και V. John-Steiner (1993 :276) θεωρούν ότι ο *γραμματισμός* αποτελεί για τον άνθρωπο τη γνώση εκείνων των γλωσσικών δεξιοτήτων, που του επιτρέπουν να εξετάζει κριτικά και να επεξεργάζεται θεωρητικά τις πολιτικές και πολιτισμικές του εμπειρίες. Ο G. Kress (1994: 209) διαχωρίζει το *γραμματισμό* σε εκείνον που αφορά το λόγο και σ' αυτόν που περιγράφει κάθε μορφή ή μέσο αναπαράστασης. Ακόμη, γίνεται λόγος στη σχετική βιβλιογραφία για πολιτισμικό *γραμματισμό*, για ηθικό *γραμματισμό* κτλ. Για τον Kress ο *γραμματισμός* περιγράφει την πλευρά της ανθρώπινης επικοινωνίας που έχει τη μορφή της αναπαράστασης κοινωνικοπολιτισμικών νοημάτων μέσω γραμμάτων και σχετικών οπτικών και γραφικών σημάτων. Για τον Baynham (2002:17), ο οποίος αποφεύγει να ορίσει με συγκεκριμένο ορισμό το *γραμματισμό*, αποτελεί «ένα ολόκληρο πλέγμα ιδεολογικών θέσεων, οι οποίες από κοινού συνθέτουν την εκπαιδευτική «διαμάχη» περί *γραμματισμού*». Τέλος, «οι ερευνητές των επονομαζόμενων “Σπουδών στο νέο *γραμματισμό*” αρχίζουν να ορίζουν το *γραμματισμό* όχι με όρους δεξιοτήτων και ικανοτήτων αλλά ως συνολικό μέρος κοινωνικών συμβάντων και πρακτικών». ¹ Τελικά, αν στηριχτούμε σε όλους τους παραπάνω ορισμούς, μπορούμε να πούμε ότι ο *γραμματισμός* είναι μια κοινωνική και πολιτισμική πρακτική και ως τέτοια ενέχει τις ιδεολογικές θέσεις και τις δυναμικές της κοινωνίας μέσα στην οποία διαμορφώνεται. Η αντίληψη αυτή περί *γραμματισμού* αποτέλεσε και αποτελεί και σήμερα τη βάση πάνω στην οποία στηρίζεται η παιδαγωγική του *γραμματισμού*. Στο πλαίσιο αυτής της τάσης η γλώσσα δεν εκλαμβάνεται

¹ “Αυτό σημαίνει αυτόματα ότι δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στη χρήση του προφορικού λόγου που παράγουν τα άτομα για τα κείμενα και ακόμη στους τρόπους με τους οποίους η σημασία και η χρήση των κειμένων προσδιορίζεται πολιτισμικά” (Maybin,,J, 2000: 197)

ως αντικείμενο γνώσης, αλλά μέσο για την κριτική προσέγγιση της γνώσης και της κοινωνικής και πολιτισμικής πραγματικότητας από την οποία διαμορφώνεται και την οποία διαμορφώνει. Στο πλαίσιο αυτής της παιδαγωγικής έχουν διαμορφωθεί διάφορες διδακτικές προτάσεις, οι οποίες συγκροτούν και τις αρχές της εν λόγω παιδαγωγικής, οι οποίες σε γενικές γραμμές είναι οι εξής:

α) εφαρμογή μέσα στην τάξη πρακτικών γραμματισμών που συνδέονται με γραμματισμούς που μπορεί να συναντήσουν ή και συναντούν οι μαθητές/τριες στην οικογένειά τους και στο ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον,

β) λαμβάνονται υπόψη οι διαφορετικές γλωσσικές αφετηρίες γραμματισμού από τις οποίες ξεκινάν οι μαθητές/τριες ως κοινωνικά υποκείμενα,

γ) διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους μαθησιακές στρατηγικές διευρύνουν τη γλωσσική και κοινωνική ανάπτυξη προς τις κατευθύνσεις που ορίζει ο γραμματισμός.,

δ) ενεργητική συμμετοχή των μαθητών/τριών στη μάθηση των γραμματισμών,

ε) ενασχόληση με κείμενα που έχουν νόημα για τη ζωή και αποτελούν παρεμβάσεις στην κοινωνική ζωή,

στ) δίνεται έμφαση στην έννοια του είδους λόγου, το οποίο προσεγγίζεται ως κοινωνική πράξη ενταγμένη κάθε φορά μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο το διαμορφώνει και για το οποίο διαμορφώνεται.

Η οικονομική όμως και κοινωνική πραγματικότητα που έχει διαμορφωθεί την τελευταία δεκαετία στις χώρες του δυτικού κόσμου έχει δημιουργήσει ένα περιβάλλον (γλωσσική και πολιτισμική πολυμορφία κοινωνιών, εξάπλωση της σύγχρονης τεχνολογίας, κυριαρχία των ΜΜΕ, πολυτροπικότητα κειμένων κτλ.), το οποίο δημιουργεί μια συνεχώς αυξανόμενη απαίτηση για απόκτηση δεξιοτήτων απαραίτητων για την κατανόηση του, γεγονός που έχει αναμφίβολα επίπτωση στην εκπαίδευση. Στο πλαίσιο αυτό έγινε κατανοητό ότι η παιδαγωγική του γραμματισμού δεν ήταν πλήρης και επαρκής για να δώσει τη δυνατότητα στους μαθητές να προσεγγίσουν την ανθρώπινη επικοινωνία στο σύνολό της, τις διάφορες διαστάσεις της και τα διάφορα είδη κειμένου που αυτή περιλαμβάνει. Έπρεπε να συμπληρωθεί, ώστε να δοθεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ήταν δυνατή διδακτικά η προσέγγιση του σύγχρονου περιβάλλοντος και ιδίως των λόγων μέσω των οποίων εκφράζεται αυτό. Το νέο πλαίσιο είναι αυτό που ονομάζεται *πολυγραμματισμοί* (multiliteracies), μέσω του οποίου αναδεικνύεται η αναγκαιότητα ανάπτυξης ικανοτήτων και δεξιοτήτων απαραίτητων για την κατανόηση κειμένων που συνδυάζουν διαφορετικά σημειωτικά μέσα για την παραγωγή νοήματος (γλωσσικός, οπτικός, ηχητικός) και λόγων που παράγονται σε πολυμορφικά και πολυπολιτισμικά κοινωνικά περιβάλλοντα. Η έννοια των πολυγραμματισμών ως όρος δημιουργήθηκε το Σεπτέμβριο του 1994 από μια ομάδα δέκα επιστημόνων από όλον τον κόσμο, οι οποίοι συναντήθηκαν στην πόλη του Νέου Λονδίνου του New Hampshire της Αυστραλίας για να συζητήσουν το μέλλον της διδασκαλίας του γραμματισμού. Η ομάδα αυτή ονομάστηκε New London Group και το 1996 δημοσίευσε το πρώτο κείμενό της (New London Group 1996). Η έννοια αυτή οδήγησε και στη δημιουργία της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών. Βασικές παραδοχές της παιδαγωγικής των πολυγραμματισμών είναι η ύπαρξη πολυμορφίας στα σύγχρονα κείμενα και στο σύγχρονο κόσμο και η συχνή και ταχύτατη αλλαγή του περιβάλλοντος κόσμου, μέσα στον οποίο κινείται ο σύγχρονος άνθρωπος. Γι' αυτό η μάθηση για την παιδαγωγική των πολυγραμματισμών αποτελεί μια πολύμορφη και πολυτροπική διαδικασία, με την οποία το άτομο αναδιαμορφώνει συνεχώς τον ίδιο του τον εαυτό, και μια πράξη συνεχούς δημιουργίας και μετασηματισμού των σημείων και των κειμένων ανάλογα με τα υφιστάμενα στον περιβάλλοντα μαθησιακό και κοινωνικό χώρο δεδομένα και ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων στη μαθησιακή διαδικασία (εκπαιδευτικοί και μαθητές).

Σκοπός του σχολείου είναι να φέρει τους μαθητές σε επαφή και με άλλες πηγές νοήματος εκτός της γλωσσικής. Τέτοιες πηγές είναι οι οπτικές, οι ηχητικές, οι αρχιτεκτονικές κτλ. Η παιδαγωγική των πολυγραμματισμών προτείνει διδακτικές αρχές που αποσκοπούν στον εκπαιδευτικό πλουραλισμό, στη διεύρυνση των οριζόντων των μαθητών, στην καλλιέργεια αξιοποίησης όλων των πηγών νοήματος, ώστε να είναι σε θέση να συνδέονται με άλλους κόσμους ζωής. Με αυτήν την έννοια η παιδαγωγική των πολυγραμματισμών δεν αναιρεί καμιά από διδακτικές πρακτικές της παιδαγωγικής του γραμματισμού, αλλά τις συμπληρώνει επιχειρώντας να εμβυθίσει τους/τις μαθητές/τριες σε καθημερινές πρακτικές παραγωγής νοήματος χρησιμοποιώντας διάφορα μέσα και μεθόδους. Γι' αυτό οι διάφορες διδακτικές προτάσεις που συγκροτούνται στο πλαίσιο των πολυγραμματισμών διατηρούν τις αρχές της παιδαγωγικής του γραμματισμού, όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω, αλλά υιοθετούν και άλλες, συμπληρωματικές, αρχές με τις οποίες υλοποιείται η εν λόγω παιδαγωγική. Οι αρχές αυτές είναι οι εξής:

α) προσέγγιση των κειμένων ως πολυεπίπεδων, πολυτροπικών και πολύσημων σημειωτικών προϊόντων,

β) στόχος της διδασκαλίας είναι η απόκτηση δεξιοτήτων που θα επιτρέψουν τους/τις μαθητές/τριες να κινηθούν στη μελλοντική ζωή τους ενεργά και συνειδητά,

γ) δίνεται έμφαση στην εμβύθιση των μαθητών/τριών στην κοινωνική τους εμπειρία και η με βάση αυτή κατασκευή του νοήματος.

Και μετά από όλα αυτά τα ερωτήματα που έθεσα και επιχειρήσα να δώσω απαντήσεις-εναύσματα για περαιτέρω-ίσως- συζήτηση τίθεται το βασικό ερώτημα που αποτελεί και το θέμα της διάλεξης-συζήτησης μας. Είναι λοιπόν, τόσο στενή η σχέση μεταξύ της γλώσσας και της κοινωνίας όσο επιχειρήθηκε να υποστηριχτεί προηγουμένως.

Η απάντηση, όπως υποψιάζεστε, είναι αναμφισβήτητη ναι. Και αυτή η στενή σχέση μπορεί να αποδειχτεί και στο επίπεδο της ατομικής αλλά και της συλλογικής υποκειμενικότητας. Όσον αφορά το επίπεδο της ατομικής υποκειμενικότητας μπορούμε να πούμε πως το άτομο σκέφτεται και διαμορφώνει σκέψη και ιδεολογία μέσω της γλώσσας ως συλλογικού προϊόντος, άρα η ατομική υποκειμενικότητα διαμορφώνεται ως αποτέλεσμα μιας υποκειμενικότητας που εκφράζεται μέσω της γλώσσας. Όσον αφορά το επίπεδο της συλλογικής υποκειμενικότητας αυτή μπορούμε να πούμε ότι δεν αποτελεί απλώς μια σύνθεση των ατομικών υποκειμενικοτήτων αλλά αυτό και κάτι παραπάνω, κατά την θεωρητική άποψη του Durkheim. Πώς εκφράζεται όμως αυτή η συλλογική υποκειμενικότητα; Ποιο είναι το εμφανές στοιχείο στο οποίο μπορεί ο κοινωνικός ερευνητής να διερευνήσει τα δομικά στοιχεία της συλλογικής υποκειμενικότητας; Αναμφισβήτητη είναι ο λόγος με την έννοια που έχει πάρει στα αγγλικά η λέξη *discourse* στην οποία συναιρούνται γλωσσικά και κοινωνικά στοιχεία σε ένα αδιάσπαστο σύνολο. Άλλωστε ο λόγος με την έννοια του *discourse* είναι, σύμφωνα με έναν ορισμό, μια κατηγορία γλώσσας που σχετίζεται με εξειδικευμένες κοινωνικές πρακτικές. Οι λόγοι διαμορφώνουν στάσεις, συμπεριφορές και σχέσεις εξουσίας των ατόμων που ενέχονται σ' αυτές τις πρακτικές.

Μια άλλη οπτική από την οποία μπορεί να φανεί η στενή σχέση γλώσσας και κοινωνίας είναι η οπτική της «γλωσσικής μυθοποίησης», θα έλεγα κάπως τολμηρά, της δημιουργίας γλωσσικών στερεότυπων αλλά και αυτής της αίσθησης που έχουν σχεδόν όλοι οι άνθρωποι ότι η γλώσσα τους είναι ένα προσωπικό απόκτημα συνυφασμένο με την ύπαρξη τους και ότι χάνεται μόνον με τον θάνατο. Για παράδειγμα, είναι βαθιά ριζωμένοι σχεδόν σε όλους μας μύθοι και στερεότυπα όπως ότι οι λέξεις που χρησιμοποιούμε είναι συνδεδεμένες και σχετίζονται με τα αντικείμενα που παριστάνουν, ότι η συλλογική γλώσσα που χρησιμοποιούν άλλες συλλογικότητες κτλ. Αυτή η τόσο στενή σχέση που βρίσκεται σε μη συνειδητό σχεδόν πλαίσιο τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο αποδεικνύει, κατά την άποψη μου,

περίτρανα τη συνειδητή εκφρασμένη άποψη περί στενής σχέσης μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Baynam, M. (2002) *Πρακτικές γραμματισμού*.-Αθήνα: Μεταίχμιο

Βέλτσος, Γ. (1976) *Κοινωνία και γλώσσα. Για την αμίλητη και τη μιλημένη γλώσσα*. Αθήνα: Παπαζήσης

Saussure, F. (1979) *Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας*, Αθήνα: Παπαζήσης

Στάλιν, Ι.Β. (1975) *Σχετικά με το μαρξισμό στη Γλωσσολογία*, Αθήνα: Πορεία.

Φραγκουδάκη, Α. (1987) *Γλώσσα και ιδεολογία. Κοινωνιολογική προσέγγιση της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα: Οδυσσέας

Wittgenstein L. (1978) *Tractatus Logico Philosophicus*, Αθήνα: Παπαζήσης

Lyons, J. (2002) *Εισαγωγή στη Θεωρητική Γλωσσολογία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.

Ξενόγλωσση

Barton, D. & Hamilton, M.. (2000). Literacy Practices, in *Situated Literacies. Reading and Writing in Context*, ed. D. Barton, M. Hamilton , Roz Ivanič .-London: Routledge, p. 7-15

Chomsky, N. (1957) *Syntactic Structures*, The Hague: Mouton

Elasser-Steiner, N. & V. John-Steiner (1993) «An Interactionist Approach to Advancing Literacy» στο *L.-M. Cleary & M. Linn (eds.) Linguistics for Teachers*.-New York: Mc Graw-Hill, pp. 265-281.

Gee, J-P. (1993) «What is Literacy?» στο *L.-M. Cleary & M. Linn (eds.) Linguistics for Teachers*.-New York: Mc Graw-Hill, pp. 257-265.

Hymes (1974) *Foundation in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Kress, G. (1994) *Learning to write*.-London: Routledge.

Maybin, J. (2000) «The new literacy studies. Context, intertextuality and discourse», in *Situated Literacies. Reading and Writing in Context*, ed. D. Barton, M. Hamilton , Roz Ivanič .-London: Routledge, p. 197

Mounin G. (1974) *Histoire de la linguistique des origines au XXe siècle*, Paris: P.U.F., vol. I.

Sapir, E. (1929): 'The Status of Linguistics as a Science'. In E. Sapir (1958): *Culture, Language and Personality* (ed. D. G. Mandelbaum). Berkeley, CA: University of California Press

The New London Group (2000) “A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures” στο Cope, B & Kalantzis M. (eds) *Multiliteracies: Literacy Learning and the Designing of Social Futures*.-London: Routledge, pp. 9-37

Whorf, B. L. (1940): 'Science and Linguistics', *Technology Review* 42(6): 229-31, 247-8. Also in B. L. Whorf (1956): *Language, Thought and Reality* (ed. J. B. Carroll). Cambridge, MA: MIT Press

